

Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Demokrasi; Enformasyon Çağında Yetişkinler için Masallar

Baha Kuban   Semih İşevi

Türkiye Kütüphanecilik Derneği
'21.Yüzyıla Gिरerken Enformasyon Olgusu' Sempozyumu
19-20 Nisan 2001, Hatay

Küreselleşme doludizgin sürüyor. Eğer dünya ekonomisinde uluslararası mal ticaretinin toplam hasıla içindeki payı söz konusu ise gerçekten de bu ikinci uluslararasılaşma dalgası 100 küsur yıllık öncülüne göre, kapitalizmi yerkürenin daha çok bölgesine ve toplumuna, hayatlarımızın da her ayrıntısına sokmaya kararlı görünüyor. Sanayi devrimi ayırımından beri insan uygarlığının dünyada canlı yaşama karşı yönelttiği üç büyük tehdit artık gezegenin de varlığını tehlikeye atıyor. Bunlar; dünya üzerinde canlı ve kültürel yaşam türlerinin kimyasal ve kültürel kirlilik yoluyla hızla yok olması ve yine sınai kirliliğin iklim değişikliği ve atmosferde yaptığı etkilerle tüm yeryüzünü tehdit etmeye başlamasıdır. Dünyada kendisinden başka türlere hatta üzerinde yaşadığı topraklara böylesine hoyrat davranan türümüz, kendi içinde yaşadığı toplumlarda neler yapıyor? Karnemiz bu bakımdan da kırıklarla dolu. Özellikle küreselleşme, tarihin sonu, sınıfsız ayrımsız bilgi toplumu, serbest piyasanın kaçınılmazlığı, üçüncü enformasyon dalgası ve benzeri çılgınlıkları en çok duymaya başladığımız 80'li yıllardan bu yana gelişmiş toplumlar da dahil olmak üzere gelir dağılımlarının bozulduğunu, dünyada eşitsizliklerin arttığını ve yoksulluğa koşut olarak savaş sonrası yıllarda geriletelen çeşitli yaşam kalitesi göstergelerinin yeniden kötüleştiğine şahit oluyoruz; çocuk ölümleri artıyor, ortalama yaşam süreleri düşüyor, salgın hastalıklar ve yıllarca önce dünya yüzünden silindiği sanılan tüberküloz ve benzeri gariban hastalıkları en gelişmiş ülkelerin ortalarında beliriyor. Tüm bir kıta, Afrika, ölüme ve sefalete terkedilmiş durumda. Dünya finans bürokrasisi, çok uluslu şirketlerin patronları, gelişmiş ülke koalisyonlarının

liderleri misli görülmemiş bir genel temsil fukaralığının ortasında, insanlığın önümüzdeki 50 yılına damgasını vuracak değişiklikler, yansıtıcı ve parlak bina cephelerin ardında hayata geçirme telaşındalar. Bu gelişmelere sivil muhalefet dünya ölçeğinde güçlenmeye çalışırken artık var olmadığı, çağdışı kaldığı telkin edilen 'ulus devlet' , ulus-ötesi sermayenin trafik polisliğine ve isyankar halklarının bekçiliğine memur ediliyor. Bununla birlikte, bütün bu gelişmeler zorlu bir satranç oyununun hamleleri gibi, her an genişlemeye muktedir çatlakları ve ters dinamikleri gizliyor.

Bu bildirinin konusu yukarıda özetlenen gelişmelerin dökümünü yapmak ya da tartışmak değil elbette. Ancak konumuz olan ve yaygın olarak 'enformasyon toplumu' ya da 'enformasyon ekonomisi' şeklinde ifade edilen olgunun bütün bu gelişmelerden bağımsız olarak ele alınamayacak olması bir yana, bu olguyu ele alış biçimimiz temelde dünyayı algılayış tarzımızın da en can alıcı göstergesi olmaktadır.

Enformasyon

Sorunlu bir sözcüktür enformasyon. Türkçe'ye aktarılışının düpedüz yanlış bir biçimde 'bilgi' olması değildir sorunlu olmasının tek nedeni. Sözcük bugün kullanımıyla o kadar farklı ve geniş anlamlar taşımaya başlamıştır ki, bütün bir toplumsal dönüşümü enformasyon ile ifade etmek pek çoklarına uygun görünmektedir; enformasyon toplumu, enformasyon ekonomisi ya da Türkçe'de bilgi toplumu, bilgi ekonomisi vb. Kavramsallaştırılmasında bugün taşıdığı anlamları çözmek için bu sözcüğün öyküsünü izlemek yararlı olacaktır.

Enformasyon, bilimsel kuramlara sibernetiğin popülerleştiği 1940'lı yıllarda girmeye başlamıştır diyebiliriz. İletişim alanında sinyal işleme konusunda

kullanılmaya başlanılan enformasyon teorisi, Claude Shannon ile bilimsel bir temele kavuşmuştur. Matematiksel olarak basitçe bir sinyalin gidiş gelişini tanımlamak için kullanılan bu teori soğuk savaş yıllarında iletişim akademik disiplini içinde çıkış noktasından uzaklaşmaya başlamış, insanlar arası anlam taşıyan alışverişte ve insan davranışlarının değişimini ölçülebilir kılmaya yarayacak yarı-bilimsel kuramlarda yer bulmaya başlamıştır. Saf bir soyutlamayla başlayan sinyal işleme modellemesi anlam ve davranışın modellenmesinde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak sözcüğün anlamındaki asıl sıçrama çok sonraları sanayi-ötesi ya da post-endüstriyel toplum kuramcılarının elinde gerçekleşmiştir. Enformasyon toplumu kavramının popülerleşmesinde baş köşeyi sanayi-ötesi toplum kuramcılarında en şöhretlisi olan Daniel Bell'e vermemek haksızlık olur. Bell 'Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri' ve 'Sanayi-Ötesi Toplumun Gelişi' adlı kitaplarıyla kendisinden sonrakilerin sözcükle ilişkilerini belirlemiştir denebilir. Shannon'un teorisinin taşıdığı bilimsellik zırhının yardımıyla Bell, enformasyona atfedilen anlamı çok daha ileri götürmüş hatta Shannon'un hiç bir zaman amaçlamadığı şekilde hemen bütün toplumsal ilişkileri açıklamaya elverecek bir kavramsallaştırmaya tabii tutmuştur. Ekonomik ve toplumsal hayatta sürmekte olan değişimler; artan sayısallaşma, değişen işgücü yapısı, bilgisayarın yaygın kullanımının getirdiği otomasyon ve bilimsel teknik değişime hakimiyetin görünür güç artırıcı etkisi, bütün gelişmelerin merkezine enformasyon analizinin yerleştirilmesini Bell'e göre kaçınılmaz kılmıştır. Ancak bu enformasyon bütün toplumların en genel geçer özelliği olan enformasyon işlemedeki enformasyondan farklı olmalıdır. Sanayi-ötesi kuramcılara göre modern toplumun bilimsel-teknojik bilgi ya da enformasyonla sembiyotik ilişkisi, bütün geçmiş toplumsal yapılaraya göre sanayi-ötesi toplumda yapının ve sosyal örgütlenmenin temel belirleyicisidir. Sözcüğümüzün öyküsü işte böyle sinyal işlemeye ilişkin matematiksel bir soyutlamadan başlamış ve toplumun özünü açıklayıcı bir üst-anlama vararak son bulmuştur. Enformasyona atfedilen bu özgüllük kuşkusuz

başlangıç noktasındaki bilimsel teorinin tarafsızlığını ve paradigmatic gücünü taşımaktadır.

Burada en dikkat çekici nokta toplumsal tarihin yükünün sözcükten uzaklaştırılmış olmasıdır. 'Enformasyonu' bu bağlamda örneğin 'kültürle' karşılaştırmak ilgi çekicidir. Kültür ne kadar tarih ve toplum kokuyorsa enformasyon o kadar steril, dezenfekte ve tarafsızdır. Hiçbir tarihsel ve toplumsal referansa başvuramaz, adeta bilimin ışığında yıkanmış ve kutsanmış, günahlarından arınmıştır. Toplumsal tarih kültürü anlamlandırır. Kültür emperyalizmi, karşı-kültür hatta kültürel devrim kelimelerini rahatlıkla kullanırız, bunların anlamlarından kuşku duyulmaz, ama enformasyon emperyalizmi ! biraz gerçektışılik kokar. Sözcüğün bu kullanımı aslında sanıldığı kadar 'gerçek dışı' değildir. Bağımsızlık savaşlarının ve Bağlantısızlar hareketinin hey heyli günlerinde üçüncü dünya ülkeleri tam da bu kelimeye toplumsallığını geri verecek başarısız bir girişimde bulunmuşlardı. Sömürgeci dünyanın haber içerikleri üzerindeki tekeline karşı başlatılan mücadelenin adı Yeni Dünya Enformasyon Düzeni idi. Bu girişim ulusların bağımsızlığı yolunda en ciddi tehditlerden biri olarak algılanan enformasyon tekeli hedef almakta, Birleşmiş Milletler'de Bağlantısızların sayısal üstünlüğü sayesinde çeşitli yönerge antlaşmalara dönüşmekteydi. Bu mücadele hızla bastırıldı ve belleklerimizden silindi.

İşte enformasyonun içeriğinin böylesine boşaltılması, yani bir çeşit içeriksizleştirme operasyonu onu tam da sanayi-ötesi kuramlarının pivot kavramına yaraşır hale getirir. Zaten tarihin, sınıfların, toplumsal mücadelenin de sonu gelmemiş miydi? İşte Toffler'ın üçüncü dalgada sözünü ettiği enformasyon toplumu bize bütün sorunlarından arınmış tüm dertlere deva ehven bir 'enformasyon toplumu' vaat etmektedir! Enformasyon otoyolu, yeni ekonomi, Internet, siber uzay , bu arada tabii küreselleşme, özelleştirme ve liberal

demokrasi! Eh , 'ben artık özgürüm!' Kuşkusuz eski Cumhurbaşkanlarımızdan biri de ' bir bilgisayar bir faks bir de İngilizce, iş tamam! ' diyerek bunu kastetmişti.

Görüldüğü gibi 'enformasyon'un bu şekilde kavramsallaştırılması, onun toplumsal analizini, 'kültür' ile sağlanabilen zengin çağrışımlardan kopartır. Onu içeriksizleştirir ve dayanılmaz biçimde hafifletir. Bir başka içeriksizleştirme operasyonunun kurbanı olan 'ekonomi' sözcüğü ile izdivacını kolaylaştırır.

Enformasyon Ekonomisi, yeni bilişim teknolojilerinin de ateşlemesiyle, büyüme iktisadına veciz katkılarda bulunur. Kaygılanacak birey yoktur.

Enformasyonun bu şekilde kavramsallaştırılmasının önüne geçmek için yapılması gereken, ona toplumsallığını geri vermek, gerçek dünyada yaşanan hayata ilişkin referanslarını kazandırmaktır. Bunu gerçekleştirmek için enformasyon sözcüğünü meta sözcüğü ile beraber düşünmek, enformasyonun meta özellikleri üzerine kafa yormanın yanılıra metalaşma sürecinin aldığı biçimleri betimlemek gerekmektedir. Ancak bu şekilde, yani ücretli emek tarafından piyasaya arz için üretilen bir 'şey' olarak kavramsallaştırılan enformasyon sözcüğü, tanık olduğumuz toplumsal dönüşümü açıklayıcı bir nitelik kazanır. Enformasyonun metalaşması bağlamında bugün sergilediği özellikler, üretimi, dağıtımı ve tüketimine ilişkin veçheler, kendisinden kaynaklanan, tarih-dışı niteliklerinden kesinlikle kaynaklanmaz. Durmaksızın yeni piyasalar, yeni meta alanları ve birikim fırsatları arayan sistemin şaşmaz ekonomi-politik mantığı dünün zanaat üretimini ücretli emeğe, sanatsal eserlerini piyasa mallarına dönüştürür.

Kültürel Hegemonya

Tarih, zora ve baskıya dayanan egemenlik sistemlerinin kalıcı olmadığı konusundaki derslerle doludur. En sağlam egemenlik zihin ve gönüllere hakim

olmaktan geçer. Bu açıdan bakıldığında 'enformasyon' yanılması , tek tek tüketici bireylerden oluşan toplumlara dönüştürülmeye çalışılan 'azami bağlantılı' iletişim çağı insanlığının son kültürel hegemonyasıdır. Ağ toplumunun siber-demokrasi vaatleri klip kültürünün sanat iddiaları kadar kof çıkacağa benzer. WAP'lı cep telefonları ve Internet'te 'chat' ile kurulan özgürlük hayalleri teknoloji-toplum ilişkisinin algılanmasında derin bir patalojiye işaret eder. Şiiri, muhabbeti ve dili sanal fantazmanın çiğ parlamalarına terk etmeden ikinci kez düşünmenin zamanıdır.